

บทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองของประเทศไทย¹

พงศ์เทพ อาชวานันทกุล²

คดีปกครองเป็นคดีที่มีข้อพิพาทซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของนิติสัมพันธ์ที่มีสถานะไม่เท่าเทียมกัน ระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองจึงต้องมีการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจของฝ่ายปกครอง อันเป็นการอำนวยความยุติธรรม และสร้างหลักประกันให้กับประชาชนในการได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม และเพื่อเป็นหลักประกันเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของตุลาการจึงได้มีการสร้างระบบการถ่วงดุลการพิจารณาคดีโดยให้มีตุลาการคนหนึ่งซึ่งมิใช่ตุลาการในองค์คณะพิจารณามีหน้าที่ในการจัดทำความเห็นในการวินิจฉัยชี้ขาดเบื้องต้นเพื่อเสนอต่อองค์คณะพิจารณาพิพากษา

ประเทศฝรั่งเศสถือเป็นประเทศต้นกำเนิดของระบบวิธีพิจารณาปกครองดังกล่าว โดยจะเรียกตุลาการผู้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจว่า “Rapporteur Public” หรือ “ตุลาการผู้แถลงคดี” โดยตุลาการผู้แถลงคดีนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย เนื่องจากตุลาการผู้แถลงคดีจะทำหน้าที่ในการถ่วงดุลอำนาจการพิจารณาพิพากษาขององค์คณะพิจารณา อีกทั้ง ตุลาการผู้แถลงคดียังมีบทบาทที่สำคัญอีกประการ คือ การสร้างและพัฒนาหลักกฎหมายปกครองของประเทศไทยผ่านคำแถลงการณ์อีกด้วย

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลในการจัดตั้งศาลปกครองมาจากประเทศฝรั่งเศส โดยได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาททางปกครองและพัฒนามาเป็นศาลปกครอง ซึ่งเกี่ยวกับการถ่วงดุลอำนาจขององค์คณะพิจารณา พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ก็ได้กำหนดให้มีตุลาการคนหนึ่งซึ่งมิใช่ตุลาการในองค์คณะพิจารณาคอยตรวจสอบและถ่วงดุลองค์คณะพิจารณาผ่านคำแถลงการณ์

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง บทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองของประเทศไทย โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปวิศร เลิศธรรมเทวี และคณะกรรมการสอบ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริดา ไชยธรรม และรองศาสตราจารย์พัฒนา เรือนใจดี

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ด้วยการสรุปข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และเสนอความเห็นในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีเบื้องต้นต่อองค์กรคณะ ซึ่งก็คือ “ตุลาการผู้แถลงคดี” นั่นเอง

ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้มีการนำเอาระบบตุลาการผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศสมาใช้ บังคับ แต่ระบบตุลาการผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศสกับระบบตุลาการผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณา ปกครองของไทยก็ยังคงมีความแตกต่าง ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบระบบตุลา การผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทยว่า ตุลาการผู้แถลงคดีนั้นมีบทบาทสำคัญเพียงใดเมื่อ เปรียบเทียบกับระบบตุลาการผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศส

ซึ่งจากการศึกษาถึงบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองของประเทศไทย จึงทำให้ทราบถึง ความแตกต่างและลักษณะเฉพาะของระบบตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย ตลอดจนความจำเป็นของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองของไทย โดยผู้ศึกษาจะได้แยกพิจารณาในประเด็น ต่าง ๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประการแรก ตุลาการผู้แถลงคดีในวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย มีที่มาจากการศึกษาแนวคิด ความ เป็นมา และข้อดีของการมีตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย อันเป็นการนำ ระบบที่ดีซึ่งมีอยู่แล้วของประเทศไทยมาใช้เป็นต้นแบบ ไม่ได้เกิดจากการพัฒนาหรือเกิดจากแนวความคิด อันมีรากฐานของประเทศไทยแต่อย่างใด ซึ่งจะแตกต่างจากระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย ที่มีแนวคิด ความ เป็นมา และมีรากฐานจากการจัดตั้งสถาบันพนักงานอัยการซึ่งทำหน้าที่ในการพิทักษ์ ผลประโยชน์ของรัฐในคดี จนกระทั่งได้มีการพัฒนาและกลายเป็นระบบตุลาการผู้แถลงคดีเฉกเช่นปัจจุบัน

ประการที่สอง การแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดี สำหรับประเทศไทย คุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดี ทั้ง ในศาลปกครองชั้นต้นและศาลปกครองสูงสุด จะมีลักษณะเช่นเดียวกับตุลาการในศาลปกครอง ซึ่งจะมีลักษณะ ที่แตกต่างจากระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย กล่าวคือ ในประเทศไทยจะมีการกำหนด เกี่ยวกับเรื่องการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองชั้นต้นในสภาแห่งรัฐ โดยตุลาการผู้แถลงคดีในศาล ปกครองชั้นต้นจะต้องเป็นตุลาการชั้นหนึ่งหรือชั้นสอง และมีคุณสมบัติเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการ ปกครองแห่งชาติ (I' Ecole Nationale d' Administration) ในอัตราส่วน 3 ใน 4 ของตำแหน่งที่ว่าง ส่วนอีก 1 ใน 4 จะแต่งตั้งจากผู้พิพากษาศาลยุติธรรมหรือเป็นผู้สอบผ่านภาคแรกทางกฎหมายมหาชน หรือข้าราชการที่จบ ปริญญาตรีทางกฎหมาย และรับราชการมาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ปี ส่วนคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็น ตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองสูงสุด คือ เป็นสมาชิกสภาแห่งรัฐ ในระดับเจ้าหน้าที่ผู้ทำรายงานและเสนอ

ความเห็น (Maîtres des Requêtes) ซึ่งอยู่ในแผนกคดีปกครอง และสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการปกครองแห่งชาติ โดยตำแหน่งเจ้าหน้าที่ผู้ทำรายงานและเสนอความเห็นจะคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่ชั้นหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในสภาแห่งรัฐมาแล้ว 8 ปี ในอัตรา 3 ใน 4 ของตำแหน่งที่จะแต่งตั้ง และจากข้าราชการที่อายุไม่น้อยกว่า 30 ปี และรับราชการมาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 1 ใน 4 ของตำแหน่งที่จะแต่งตั้ง

เมื่อพิจารณาถึงการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดี จะเห็นได้ว่า ระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองประเทศฝรั่งเศสจะมีการกำหนดคุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดีไว้อย่างชัดเจน แต่ในระบบวิธีพิจารณาคดีของประเทศไทยกลับไม่ได้มีการกำหนดคุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดีไว้ แต่จะมีคุณสมบัติเหมือนกันเดียวกับตุลาการในศาลปกครอง

ประการที่สาม วิธีการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดี ในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย ตุลาการผู้แถลงคดีจะได้รับแต่งตั้งโดยการประกาศของอธิบดีศาลปกครองชั้นต้นสำหรับศาลปกครองชั้นต้น และประธานศาลปกครองสูงสุดสำหรับศาลปกครองสูงสุด แต่ในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศฝรั่งเศส ตุลาการผู้แถลงคดีทั้งในศาลปกครองชั้นต้น และสภาแห่งรัฐ จะมาจากการแต่งตั้งโดยกฤษฎีกาของนายกรัฐมนตรีที่เสนอโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร อันเนื่องมาจากแนวคิดของประเทศฝรั่งเศสในระยะเริ่มแรกที่ทำให้ตำแหน่งตุลาการผู้แถลงคดีทำหน้าที่เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของฝ่ายปกครองและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานอัยการ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทยจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศฝรั่งเศส

ประการที่สี่ ผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีในการจัดทำคำแถลงการณ์ เมื่อพิจารณาถึงการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย จะเห็นว่า ตุลาการผู้แถลงคดีมีหน้าที่ในการจัดทำคำแถลงการณ์ภายหลังจากที่ได้รับสำนวนพร้อมบันทึกของตุลาการเจ้าของสำนวน แต่จะยังไม่มีมาร่างคำพิพากษา ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการถ่วงดุลอำนาจในการทำความเห็นของตุลาการเจ้าของสำนวน แต่ไม่ได้เป็นการถ่วงดุลอำนาจในการจัดทำคำพิพากษาขององค์กรคณะพิจารณา อันมีลักษณะแตกต่างจากตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศส โดยตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศสจะจัดทำคำแถลงการณ์ภายหลังจากที่องค์กรคณะพิจารณาได้มีการร่างคำพิพากษาและลงมติวินิจฉัยชี้ขาดคดีแล้ว ตุลาการผู้แถลงคดีจะทราบถึงความเป็นมาของคดี แนวคิดของตุลาการเจ้าของ

สำนวน ตลอดจนความเห็นในการวินิจฉัยชี้ขาดคดี จึงมีลักษณะเป็นการถ่วงดุลอำนาจในการจัดคำพิพากษาของ ตุลาการเจ้าของสำนวนและองค์คณะพิจารณา

ประการที่ห้า ความจำเป็นของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองไทย เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นของ ตุลาการผู้แถลงคดีในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย จะเห็นว่า ตุลาการผู้แถลงคดีมีบทบาท สำคัญในวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย กล่าวคือ ตุลาการผู้แถลงคดีจะเป็นผู้รวบรวมข้อเท็จจริงและ เสนอความเห็นในเบื้องต้นต่อองค์คณะพิจารณา อันเป็นการถ่วงดุลการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเจ้าของ สำนวนว่า มีการรวบรวมข้อเท็จจริงมาโดยถูกต้องและครบถ้วนหรือไม่ อีกทั้ง คำแถลงการณ์ของตุลาการผู้แถลง คดียังมีส่วนช่วยให้การพิจารณาของตุลาการเจ้าของสำนวนมีความละเอียดรอบคอบมากยิ่งขึ้น เนื่องจากตุลาการ เจ้าของสำนวนจะต้องพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ดังนั้น ตุลาการผู้แถลงคดีจึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้ การพิจารณาคดีมีความละเอียดรอบคอบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

และจากการศึกษาถึงบทบาทของตุลาการผู้แถลงในศาลปกครองของประเทศไทย ผู้ศึกษาเห็นว่า ตุลา การผู้แถลงคดีมีบทบาทที่สำคัญต่อวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย แต่ก็ยังคงมีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญบาง ประการ คือ ความล่าช้าของกระบวนการพิจารณาในชั้นจัดทำคำแถลงการณ์ของตุลาการผู้แถลงคดี และการ กำหนดคุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดี ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีในการพัฒนาหลัก กฎหมายปกครอง ซึ่งเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว ผู้ศึกษาได้มีข้อเสนอแนะดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาความล่าช้าของกระบวนการพิจารณาในชั้นจัดทำคำแถลงการณ์ของตุลาการผู้แถลง คดี เนื่องด้วยจำนวนคดีปกครองที่มีปริมาณมาก แต่จำนวนบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งตุลาการผู้แถลงคดีไม่ เพียงพอกับจำนวนปริมาณของคดี ตลอดจนความยุ่งยากซับซ้อนของคดีที่ส่งผลกระทบต่อระยะเวลาในการจัดทำ คำแถลงการณ์ โดยผู้ศึกษาเห็นว่า ปัญหาความล่าช้าดังกล่าว อาจแก้ไขได้โดยการออกระเบียบของที่ประชุมใหญ่ ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดเพื่อกำหนดข้อยกเว้นของคดีบางประเภทที่อาจไม่ต้องจัดทำคำแถลงการณ์ อาทิ เช่น คำขอเกี่ยวกับวิธีการชั่วคราว หรือการขอคุ้มครองชั่วคราวก่อนมีคำพิพากษา เป็นต้น อันจะเป็นการลดภาระ ของตุลาการผู้แถลงคดีในการจัดทำคำแถลงการณ์ และทำให้กระบวนการพิจารณาคดีปกครองมีความรวดเร็วมาก ขึ้น

ประการที่สอง ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดคุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดี เนื่องจากบทบาทและหน้าที่ ของตุลาการผู้แถลงคดีมีลักษณะที่แตกต่างจากตุลาการศาลปกครอง โดยตุลาการผู้แถลงคดีจะคอยถ่วงดุลอำนาจ ขององค์คณะในการพิจารณาพิพากษา ด้วยเหตุดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดคุณสมบัติของตุลาการ

ผู้แถลงคดี โดยนอกจากจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายมหาชนโดยเฉพาะแล้ว ยังต้องมีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการบริหารราชการแผ่นดินด้วย ซึ่งผู้ศึกษามีความเห็นว่ ปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้โดยการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของตุลาการผู้แถลงคดีเพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีในการถ่วงดุลอำนาจองค์คณะพิจารณา นอกเหนือจากการกำหนดคุณสมบัติให้เหมาะสมกับตำแหน่งตุลาการผู้แถลงคดีแล้ว อาจมีการกำหนดแนวปฏิบัติในการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดีให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ในกรณีที่ศาลปกครองที่มีปริมาณคดีไม่มาก ก็อาจมีการแต่งตั้งตุลาการผู้แถลงคดีจากตุลาการศาลปกครองนั้นซึ่งมิใช่ตุลาการที่เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา แต่หากเป็นกรณีที่ศาลปกครองที่มีปริมาณคดีเป็นจำนวนมาก ก็อาจมีการกำหนดให้มีตุลาการผู้แถลงคดีโดยเฉพาะและทำหน้าที่เป็นตุลาการผู้แถลงคดีแต่เพียงอย่างเดียว

เอกสารอ้างอิง

- ชาญชัย แสวงศักดิ์. **อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2558.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **กฎหมายมหาชน เล่ม 2 การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน - เอกชน และพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. **120 ปี เคา์นซิลออฟสเตต จากสถาบันที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมาเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2417 - พ.ศ. 2537**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2537.
- โกคิน พลกุล. **สาระสำคัญของกฎหมายว่าด้วยศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สวัสดิการสำนักงานศาลปกครอง, 2546.
- ชาญชัย แสวงศักดิ์. “ความเป็นมาและบทบาทของพนักงานคดีปกครองในระบบวิธีพิจารณาคดีปกครองของประเทศฝรั่งเศส ของศาลยุติธรรมของประชาคมยุโรป และของประเทศไทย.” **วารสารกฎหมายปกครอง**, เล่ม 7 ตอน 2 (สิงหาคม 2531)

ปาลีรัฐ ศรีวรรณพฤษ. “ตุลาการผู้แถลงคดี: จุดเด่นของวิธีพิจารณาคดีปกครองฝรั่งเศสและการปฏิรูปภายใต้
อิทธิพลของศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป.” วารสารกฎหมายปกครอง, ปีที่ 15 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม/ธันวาคม
2558)

สำนักงานศาลปกครอง. “องค์กรวินิจัยคดีปกครองของต่างประเทศ.” วารสารวิชาการศาลปกครอง, ฉบับพิเศษ,
(1 ตุลาคม 2552)

สุภารัตน์ การินเสน. “ข้อสังเกตของศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรปเกี่ยวกับบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดี ของศาล
ปกครองฝรั่งเศส,”

อมร จันทรมบูรณ์. “บันทึกข้อสังเกตของเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่อง พระราชบัญญัติจัดตั้งศาล
ปกครอง พ.ศ. ...,” วารสารกฎหมายปกครอง, เล่ม 1, ตอน 3, (ธันวาคม 2525)

_____. “บันทึกของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่อง แนวทางการพัฒนาระบบการ
กฤษฎีกาและการพัฒนาระบบกระบวนการยุติธรรมทางปกครองของไทย.” วารสารกฎหมายปกครอง,
เล่ม 3 ตอน 3 (ธันวาคม 2527)

โชติ อัสวาลภสกุล. การควบคุมตรวจสอบฝ่ายปกครองโดยศาลปกครอง. บทความวิชาการ, (2554)

Ami BARAV แปลโดย ชาญชัย แสวงศักดิ์ และนิพนธ์ สะกิมิ. “พนักงานคดีปกครองประจำสภาแห่งรัฐของ
ฝรั่งเศส และ เจ้าหน้าที่พิเศษ ประจำศาลประชาคมยุโรป.” วารสารกฎหมายปกครอง, เล่ม 7 ตอน 2
(สิงหาคม 2531)

นพพร พรรณรัตน์. “ความเป็นมา แนวความคิดและอำนาจหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีตามพระราชบัญญัติ
จัดตั้งศาลปกครอง และวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542,” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

นามพร อัสวสุปรีชา. “ตุลาการผู้แถลงคดีปกครองในระบบกฎหมายไทย.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.

สวิตตา อูราสุข. “ความเห็นแย้งในคำพิพากษาของศาลฎีกา,” วิทยานิพนธ์ นิติศาสตร
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

ไพโรจน์ ทองเพชร. “วิธีพิจารณาคดีปกครองกับบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองของไทย,”
วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.

จันทจิรา เอี่ยมมยุรา, วรเจตน์ ภาศิริรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง วิเคราะห์คำพิพากษาคดีปกครอง
ของศาลปกครองต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

สุรพล นิติไกรพจน์ และคนอื่น ๆ. รายงานการวิจัยเรื่อง หลักกฎหมายปกครองฝรั่งเศส. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานศาลปกครอง, 2545.

สำนักงานศาลปกครอง. รายงานวิจัยเรื่อง ระบบและวิธีการคัดเลือกตุลาการศาลปกครอง. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานศาลปกครอง, 2544.

_____. รายงานการวิจัยเรื่อง ระบบและวิธีคัดเลือกตุลาการศาลปกครอง

เอกบุญ วงศ์สวัสดิ์กุล, บรรเจิด สิงคะเนติ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง วิเคราะห์คำพิพากษาคดีปกครอง
เปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

โกสิน พลกุล. เอกสารคำบรรยายวิชาปัญหาชั้นสูงในกฎหมายมหาชน 2: คดีปกครองฝรั่งเศส

พระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2522

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

ประกาศ ก.ศป. เรื่อง การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับประสบการณ์ในคดีปกครองของผู้ที่เป็นหรือเคยเป็นผู้
ประกอบวิชาชีพทนายความ ลงวันที่ 11 มกราคม 2562 และ ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 21 มิถุนายน 2565

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543

ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยของค์คณะ การจ่ายสำนวน การโอนคดี การปฏิบัติ
หน้าที่ของตุลาการในคดีปกครอง การคัดค้านตุลาการศาลปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานคดี
ปกครอง และการมอบอำนาจให้ดำเนินคดีปกครองแทน พ.ศ. 2544

Andrew Lynch, “Dissent: The rewards and risks of Judicial disagreement in High Court of Australia,”
Melbourne University Law Review, 2003.

Bernard Pacteau. **Contentieux administrative**, 7ed., 2005.

ECHR, 7 Jun 2001, Application No. 39594/98, AJDA, 2001, 675, note Rolin.

Judgment of European court of Human Rights Application no. 3959/98, Case of Kress v. France, 7 June 2001.